

Bohater utworu literackiego

jako **InNy**

w literaturze europejskiej po 1989 roku

Redakcja naukowa:

Ludmiła Mnich

Oksana Blashkiv

Walentyna Krupowies

Redakcja naukowa monografii:

dr hab. Ludmiła Mnich, prof. uczelni / ORCID: 0000-0002-1679-0479

dr Oksana Blashkiv / ORCID: 0000-0002-3607-9895

dr Walentyna Krupowies / ORCID: 0000-0003-1013-7708

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Nauk Humanistycznych, Instytut Językoznawstwa i Literaturoznawstwa

Recenzje naukowe:

prof. dr hab. Yaroslav Polishchuk

Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

dr hab. Danuta Szymonik

Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. F. Karpińskiego

dr hab. Tetiana Cherkashyna, prof. uczelni

Charkowski Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Karazina

Na okładce: *Inni* – akwaforta z akwatiną, 2021 r., autorstwa Karoliny Czapskiej – studentki kierunku sztuki plastyczne (UPH w Siedlcach)

Komitet Wydawniczy:

Katarzyna Antosik, Andrzej Barczak, Jolanta Brodowska-Szewczuk, Janina Florczykiewicz (przewodnicząca), Arkadiusz Indraszczyk, Beata Jakubik, Stanisław Jarmoszko, Bartosz Michałczuk, Katarzyna Mroczynska, Agnieszka Prusińska, Sławomir Sobieraj, Jacek Sosnowski, Maria Starawska, Ewa Wójcik

Żaden fragment tej publikacji nie może być reprodukowany, umieszczany w systemach przechowywania informacji lub przekazywany w jakiegokolwiek formie – elektronicznej, mechanicznej, fotokopii czy innych reprodukcji – bez zgody posiadacza praw autorskich.

© Copyright by Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2023

ISBN 978-83-67162-71-5

eISBN 978-83-67162-72-2

**Wydawnictwo
Naukowe
UPH**

www.wydawnictwo-naukowe.uph.edu.pl

08-110 Siedlce, ul. Żytnia 17/19, tel. 25 643 15 20

Ark. wyd. 13.2. Ark. druk. 15.3.

Projekt okładki, druk i oprawa: Volumina.pl

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	5
Роман Дзик Герої-мігранти роману Юлії Крістевої <i>Meurtre à Byzance</i> у пошуках себе.....	9
Marta Kaczmarczyk Literackie oblicza migracji. Przyczynek do charakterystyki kondycji migranta zarobkowego na przykładzie powieści <i>Ponajichaty</i> Atrema Czapaaja.....	23
Ludmiła Mnich Концепт „чужий” у сучасній польській літературі на матеріалі збірки оповідань <i>Нечужі</i>	39
Oksana Blashkiv Образи підлітків-емігрантів у творах Наталі Ясіновської <i>Американка по-українськи</i> та Сари Кроссан <i>Вага води</i>	50
Оксана Пуховська Від „Іншого” до „Свого”: літературна рецепція героя російсько-української війни в сучасних художніх текстах.....	68
Анна Гайдаш Жінка і війна у драмі Наталки Ворожбит <i>Погані дороги</i> (2017).....	80
Switłana Hajduk Інакшість людини з гемангіомою у романі Івана Байдака <i>(Не)помітні</i>	91
Barbara Stelingowska Творчість роетуска понад непеіносprawnością.....	104
Ірина Яковенко «Інший» серед руїн: Пост-апокаліптичні топоси в романах про Чорнобильську Зону Маркіяна Камиша.....	120
Євгенія Канчура «Чужий» та «Інший» у постмодерному фентезі: від деконструкції пропагандистських кліше до встановлення діалогу.....	131

Ірина Яковенко

(Київ, Україна)

Київський університет імені Бориса Грінченка
Кафедра лінгвістики та перекладу
ORCID: 0000-0001-9161-4013

«ІНШИЙ» СЕРЕД РУІН: ПОСТ-АПОКАЛІПТИЧНІ ТОПОСИ В РОМАНАХ ПРО ЧОРНОБИЛЬСЬКУ ЗОНУ МАРКІЯНА КАМИША¹

„THE OTHER” AMONG THE RUINS: POST-APOCALYPTIC TOPOI
IN MARKIYAN KAMYSH'S NOVELS ABOUT THE CHORNOBYL ZONE

Abstract. The state of the contemporary world on the brink of destruction facing the looming realities of the large-scale ecological catastrophe, local conflicts and the global war, the threat of the nuclear disaster, engenders post-apocalyptic visions in literary works. For the Ukrainian culture, the Chernobyl nuclear disaster has become a turning point which provoked reflections on the outcomes of the catastrophic scenario for the humanity with apocalyptic and post-apocalyptic literary representations of human existence. Discussing the constituent elements of the post-apocalyptic genre of fiction, the research focuses on the analysis of topoi of ruination and urban decay, and representations of the protagonists as the Other who aestheticizes the industrial ruin and post-apocalyptic imagery, in the two novels set in the Chernobyl Exclusion Zone – in the travelogue *Oformliandiya, or The Stroll to the Zone*, and the post-apocalyptic novel *Kyiv-86* by the Ukrainian writer Markiyam Kamysh.

Keywords: Chernobyl literature, post-apocalyptic novel, the Other, Markiyam Kamysh, *Oformliandiya, or The Stroll to the Zone, Kyiv-86*

Сучасний стан світу, що балансує на межі гуманітарних та екологічних катастроф, пандемій, локальних і глобальних війн та загрози застосування ядерної зброї, провокує появу літератури апокаліптичної та пост-апокаліптичної тематики. Чорнобильська аварія стала для України провозвісником апокаліпсису, а у вітчизняній літературі та науковому дискурсі дотепер відбувається осмислення

¹ Funded by the German Research Foundation (DFG), under Germany's Excellence Strategy in the context of the Cluster of Excellence Temporal Communities: Doing Literature in a Global Perspective – EXC 2020 – Project ID 390608380 (Gefördert durch die Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) im Rahmen der Exzellenzstrategie des Bundes und der Länder innerhalb des Exzellenzclusters Temporal Communities: Doing Literature in a Global Perspective – EXC 2020 – Projekt-ID 390608380).

Ірина Яковенко

нуклеарної катастрофи та пост-катастрофічного стану у літературі «чорнобильського жанру»². Тамара Гундорова називає Чорнобиль подією символічної категорії, що пов'язується з різними соціокультурними і політичними смислами³, яка «сформувала передумови і стала матрицею сучасної катастрофічної свідомості»⁴, зродивши поле символічних значень і риторичних фігур.

Художня література про Чорнобиль представлена як текстами українських класиків, створених невдовзі після аварії на Чорнобильській АЕС, наприклад, поезією Івана Драча⁵, прозою Володимира Яворівського⁶, Юрія Щербака⁷, так і масивом творів, що з'явилися у двадцять першому столітті, серед яких мемуари та документалістика Олега Векленко⁸, Володимира Шовкошитного⁹, Анатолія Андржеєвського¹⁰, художня проза Маркіяна Камиша¹¹, книга для дітей Антіна Мухарського¹² та драматургія Григорія Штоня¹³, Павла Ар'є¹⁴, Неди Нежданой¹⁵. У статті розглядаються твори Маркіяна Камиша – тревелог *Оформляндія, або Прогулянка в Зону* та пост-апокаліптичний роман *Київ-86* у контексті літературознавчих досліджень, присвячених пост-апокаліптичному роману та «чорнобильській літературі».

У романі сучасного українського письменника Маркіяна Камиша *Оформляндія, або Прогулянка в Зону* зафіксовано автобіографічний досвід, пов'язаний із походами в Зону відчуження, яких він здійснив близько сотні, починаючи з 2010 року. За свідченням автора, це був

² М. Павлишин, *Чорнобильська тема і проблема жанру*, [в:] М. Павлишин, *Канон та іконостас: Літературно-критичні статті*, Київ 1997, с. 175.

³ Т. Гундорова, *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: Есеї*, Київ 2012, с. 387-388.

⁴ Ibidem, с. 384.

⁵ І. Драч, *Чорнобильська мадонна*, „Вітчизна” 1988, №1, с. 42-62.

⁶ В. Яворівський, *Марія з полином у кінці століття*, „Вітчизна” 1987, №6, с. 17-139.

⁷ Ю. Щербак, *Чорнобиль: Документальна повість*, „Вітчизна” 1988, № 4, 5, 9, 10, відповідно сс. 16-55, 14-49, 2-26, 78-118.

⁸ О. Векленко, *Чорнобиль: Етюди з природи*, Харків 2019.

⁹ В. Шовкошитний, *Чорнобиль: Я бачив*, Київ 2019.

¹⁰ А. Андржеєвський, *Чорнобильська бувальщина*, Київ 2019.

¹¹ М. Камиш, *Оформляндія, або Прогулянка в Зону*, Київ 2015; М. Камиш, *Київ-86*, Київ 2016.

¹² А. Мухарський, *Кістяк з Чорнобиля*, Київ 2019.

¹³ Г. Штонь, *Канон*, [в:] Г. Штонь, *П'єси*, Кривий Ріг 2012, с. 7-58.

¹⁴ П. Ар'є, *На початку і наприкінці часів*, [в:] П. Ар'є, *Баба Пріса та інші герої*, Брустурів 2015, с. 15-96.

¹⁵ Н. Неждана, *Заблукані втікачі*, „Дніпро: літературно-художній та суспільно-політичний журнал” 2012, №11, с. 100-128.

усвідомлений підхід до збору матеріалу для книги, адже «у світі блогерів та емоцій першого контакту тільки серйозне заглиблення може дати відповідний результат»¹⁶. Маркіян Камиш змальовує життя в Зоні, де:

Іноді ти можеш зустріти ведмеда, а можеш людей, які пиляють метал чи збирають роги. Можеш забухати з ними, брататися або побитися. Вони потягнуть тебе в своє лігво, до своєї буржуйки, ти будеш слухати історії про те, як вони на човні переправляються із Білорусі повз місце під назвою «Гусівський пост», який не кожен, хто називає себе «інсайдером» Зони, зможе відразу показати на карті. Таке не покажуть на екскурсіях¹⁷.

Роман *Оформляндія, або Прогулянка в Зону* дає можливість читачеві відчути емоційну причетність до життя Зони відчуження. Протагоніст твору, герой-сталкер, представляє розлогу класифікацію людей, причетних до Зони, серед яких охоронці-поліцейські, водії автобусів, що співпрацюють з поліцейськими і по телефону „здають” несанкціонованих мандрівників, а також самовільні поселенці, – так звані постійні обивателі Зони та службовці і персонал. Інша група це тимчасові люди – туристи, які поділяються на «екскурсантів», та «сталкерів», що прокладають власний маршрут і йдуть у Зону всупереч заборонам та загрозам складання на них адміністративного протоколу, із готовністю «бути оформленими» як адміністративні порушники. Криміналізований світ/прошарок Чорнобильської Зони представлений крадіями та мародерами, які полюють за металом та будь-якими придатними для збуту речами:

Чорнобильщину заповнили відчайдухи, бомжі, дезертири, мародери і збігли зеки. Ховалися в селах місяцями, гризли гнілі яблука і мріяли пересидіти тут всі скрути на світі. Зона тоді дійсно стала тим небезпечним місцем, про яке нині пише жовта преса. Траплялися хіппі. [...] Столична шпана теж заскочувала – мародерити настінні годинники в Прип'яті і парити їх на Андріївському узвозі. [...] Були і одинаки: не лишали слідів і пили хороший коньяк. Ловили рибу в річках просто заради Сонця в ясну небі: плювали, що тут ніхто не живе і можуть

¹⁶ М. Камиш, *Чорнобильська зона просто створена для літератури*, „Платформа” 2017, 24 травня, <https://platfor.ma/magazine/text-sq/projects/kamish-markiyau> (дата доступу: 03.01.2023).

¹⁷ Ibidem.

схопити. Аж ген піросло покоління ровесників Аварії. Для них Зона стала землею спокою і застиглого часу. Я – один з них¹⁸.

Герою *Оформляндії*... час від часу доводиться перетинатися на шляхах Чорнобильської Зони з туристами, які для нього лише випадкові зайти, в яких немає відчуття приналежності до цього місця. Протагоніст роману – самітник та одинак, що «розчиняється» в Зоні відчуження. Для нього вона – «місце релаксу»¹⁹:

В одиночних мандрівках до Зони є страх самотності. Ти приходиш у якесь село і зариваєшся туди. Там ти починаєш жити із самим собою, забуваючи про всі соціальні потреби. Ти один на один зі своїми думками. Ти починаєш говорити сам з собою, давати імена будинкам, спілкуватися з птахами. Ти дійсно відчуваєш справжнє відчуження²⁰.

Автор роману змальовує мандрівки нелегального туриста заброненими просторами Чорнобиля – сталкера, «шталкера», самохода, «зоноголіка», «бомжа і жителя Апокаліпсису»²¹: «Мене не помічають, але я – є. Я – існую. Майже як іонізуюче випромінювання»²². Світ поки-нутої Прип'яті і Чорнобиля-2 для героя-сталкера постає символічним ландшафтом, який надихає на рефлексію, уособлюючи зворотний бік індустріалізації та віри у науково-технічний прогрес, в якому «повалені лінії електропередач стирчать хребтами забутих чудовиськ. Де звиті мародерські кубла з уривків радянських газет, чорно-білих порножурналів і упаковок „ватри” – чорнушні натюрморти вкраденого щастя забутих руїн»²³. Для знавців Зони, яким є протагоніст *Оформляндії*..., її топос – мінливий простір, що постійно трансформується: будинки у Прип'яті руйнуються, заростають деревами і чагарниками, а зрізані труби Чорнобиля безповоротно змінили ландшафт місця. Автор роману, як і його герой нарікає, що «старі кістяки машин і техніки поступово вирізають на чормет»²⁴, і з ностальгією пригадує свої перші походи до Зони, з ще не втраченими «артефактами».

¹⁸ М. Камиш, *Оформляндія, або...*, op. cit., с. 6-7.

¹⁹ Ibidem, с. 8.

²⁰ М. Камиш, *Чорнобильська зона...*, op. cit.

²¹ М. Камиш, *Оформляндія, або...*, op. cit., с. 37.

²² Ibidem, с. 8.

²³ Ibidem, с. 20.

²⁴ М. Камиш, *Чорнобильська зона...*, op. cit.

За визначенням П. Дображчука, який у своєму дослідженні також апелює до власного досвіду перебування в Чорнобильській Зоні, до споглядача руїн Прип'яті приходять усвідомлення, що такий стан є не лише наслідком техногенної катастрофи, а і результатом людського втручання і систематичного розкрадання в Зоні: „Once you are made aware of the fact that Pripjat's ruin is largely the result of systematic looting, rather than the accident or natural decay, its meaning is irrevocably bound up with violent human agency rather than technological failure or the return of nature”²⁵.

Зважаючи на феномен популярності походів в Зону відчуження – як у форматі організованих екскурсій, так і несанкціонованих виходів, а також появу літератури та фотодокументів, що фіксують досвід подібних походів, виникає питання – чому територія Чорнобильської атомної станції, покинутої Прип'яті та навколишніх сіл приваблює і зроджує замилювання руїнами? Павел Дображчук аналізуючи феномен урбаністичного занепаду і промислових руїн, стверджує, що задоволення від їх споглядання вкорінюється в можливості відчутти вплив та наслідки історії в теперішньому часі, а також у пробудженні романтичних роздумів про скороминучість людського життя та людських творінь, у зануренні в готичні смисли смерті і занепаду. І хоча індустриальні руїни можуть і не мати тієї великої часової відстані як античні, щоб поставати привабливими для поціновувачів давнини, проте вони зроджують асоціації, пов'язані з небезпекою та бридким, з непотребом та безладом, що кидають виклик ідеї розвитку, вкоріненому в ідеї споживання та індустриального прогресу:

The pleasure of ruins has many sources: from experiencing the impact of history in the present; an opportunity for romantic reverie on the transience of man and his creations; to a revelling in the gothic qualities of death and decay. Industrial ruins may not have the distance of time to be as attractive as more ancient ruins but, for Edensor, their positive value arises from their common association with danger, waste, ugliness and disorder, which become the very factors that challenge 'ideologically loaded versions of progress, embedded within cultures of consumption and industrial progress'²⁶.

²⁵ P. Dobraszczyk, *Petrified Ruin: Chernobyl, Pripjat and the Death of the City*, „City” 2010, vol. 14, nr 4, p. 381.
²⁶ Ibidem, p. 378.

Для дослідників урбаністичного простору індустриальні руїни, занедбані будівлі, міські підземелля – приховані нетрі, які своїм існуванням кидають виклик законам прогресу і порядку, відтак Чорнобиль постає унаочненням такого локусу:

For urban explorers, illicit sites—industrial ruins, abandoned buildings and underground spaces—are the 'hidden nexus of the city', places where the rules of progress and order are directly challenged. For me, Chernobyl represented an opportunity to discover a secret world in ruins, one that might challenge existing certainties and provide liberating alternatives²⁷.

Протагоніст *Оформляндії...* зачудовано споглядає ландшафт Чорнобиль-2, що поступово руйнується як під владою часу, так і людськими зусиллями мародерів і крадіїв металів, і змальовує пейзаж стилістично суголосний із ідеєю Жахливого-Піднесеного (the Uncanny):

Залізнi велети, махи́ни, гіганти – називайте як хочете, але його антени заввишки півтори сотні і завдовжки у вісімсот метрів серед глухих поліських лісів – то восьме диво світу не менше. [...] Уявіть собі тридцять Ейфелевих веж у щільну шеругу. Ось і масштаби, як і масштаби вражень²⁸.

В романі Маркіяна Камиша *Київ-86* відбувається географічне розширення меж пост-апокаліптичної зони, яка не обмежується лише Чорнобильською атомною станцією, Прип'яттю та прилеглими до них селами, а охоплює територію Києва та області, утворюючи фікціональну «велику Зону відчуження». Сюжетотворення в романі ґрунтується на авторській вигадці, яка на момент Чорнобильської аварії у 1986 році була цілкомитовим сценарієм розвитку подій, – начебто населення Києва було евакуйоване з міста. Протагоніст *Київ-86* мало чим відрізняється від героя *Оформляндії...* – він також здійснює заборонені походи в Зону, проте тепер для нього це ще й бізнес: за чималі гроші він стає туристичним гідом по безлюдному Києву-Зоні для японців, що прагнуть увічнити це місце у фотографіях та пережити відчуття перебування в екстремальній ситуації. Герой, як і в попередньому романі, також самотній і відсторонений, він

²⁷ Ibidem, p. 372.

²⁸ М. Камиш, *Оформляндія, або...*, op. cit., с. 28-29.

уникає контактів як із мандрівниками в Зоні, так і з її охоронцями, а розширена до меж Києва Зона відчуження стає для нього джерелом вражень, відкриваючись своєю «безлюдністю», та підживлює його самотність, зроджує сум і ностальгію через споглядання руйнування і занепаду архітектурних пам'яток та знайомих місць.

Київ-86 – пост-апокаліптичний роман, в основі якого – фікціо-нальна, контр-фактуальна подія повномасштабної евакуації населення Києва та прилеглих містечок після аварії на Чорнобильській АЕС, а його наратив перетворюється на альтернативну історію про можливу велику Зону відчуження. «Київський текст» роману представлено в пост-апокаліптичному модусі – покинуте після катастрофи велике місто занепадає, його видатні пам'ятки, будівлі, готелі руйнуються і поглинаються рослинністю. Чорнобильська Зона не лише розширюється географічно, але і перетворюється на небезпечний простір, де не діють закони соціуму, це територія кримінальних елементів, шукачів кольорових металів та мародерів. Герой вчиться існувати в умовах «покинутого» Києва, насолоджуючись відчуттям самотності та своїм відчуженням.

Сучасні літературознавчі дослідження пост-апокаліптичних наративів визначають літературу пост-апокаліпсису як твори, що рефлексують про загибель світу або репрезентують катастрофу людства, яке перебуває на межі знищення²⁹. Мартін Германн розрізняє літературу апокаліпсису, в якій зображується процес катастрофи, та пост-апокаліптичні тексти, що фокусуються на подіях після катастрофи та її наслідках. Часто у таких художніх творах час катастрофи виноситься за межі романного часу й апокаліпсис відноситься до далекого минулого, а відтак він міфологізується:

In these [post-apocalyptic] stories, the catastrophe is often long forgotten or mythologized if it occurred in the distant past. It is different from apocalyptic fiction in that it deals (almost) exclusively with the aftermath, the final stage of apocalyptic fiction³⁰.

В сучасному літературознавстві не існує одноставної думки стосовно того, чи доречно вважати пост-апокаліптичну літературу

²⁹ M. Hermann, *A History of Fear: British Apocalyptic Fiction, 1895-2011*, epubli, Berlin 2015, p. 20.
³⁰ Ibidem, p. 24.

різновидом романів антиутопій або одним із зразків наукової фантастики. На думку Андреаса Нистрьома, пост-апокаліптичні твори є а ні тим, а ні іншим: „By saying that post-apocalyptic fiction is yet another sub-genre to science fiction or positioning it as a version of dystopian literature we risk losing track of important aspects unique to the post-apocalyptic genre”³¹.

Розглядаючи пост-апокаліптичний роман як окремий жанр, Андреас Нистрьом визначає есхатологічні «повороти», що визначають їх специфіку, серед яких поширення смертельної для людства хвороби, що з'являється природним способом або є штучно згенерованою, вторгнення позаземної цивілізації, ядерні війни, глобальне потепління та екологічні катастрофи:

The Cold War era saw a prolific array of apocalyptic writing in which nuclear war leads to total destruction. With the advent of nuclear technology, humanity came to the realization that it could bring about its own destruction [...]. The destruction following a global thermonuclear war continues to be a setting explored in much more recent works of post-apocalyptic fiction [...]. A similar trend can be identified in the twenty-first century is that of end-time narratives tapping into cultural anxieties about global warming and ecological disaster as the more probable explanation for civilization's demise³².

Пост-апокаліптичні романи стають ознакою часу, якому притаманне апокаліптичне мислення та есхатологічна чуттєвість, зневіра у прогрес та поступ людства, коли загострюється відчуття гуманістичної кризи, а існування планети стоїть під питанням. Пост-апокаліптичні твори фокусуються на деструктивній та егоїстичній натурі людства, а однією з прикметних рис таких творів є зображення атмосфери анархії, хаосу та беззаконня. У пост-апокаліптичному тексті герої знаходяться у світі децентрованих значень, в якому глобальні катаклізми зруйнували зв'язки з минулим:

Post-apocalyptic texts situate characters in a world of decentered meaning. The apocalyptic cataclysm has destroyed their connection to the past [...]. The characters want to reconnect with the past, but their existence has

³¹ A. Nyström, *Places of Rest in Worlds of Ruin Havens in Post-Apocalyptic Fiction*, doctoral thesis, Karlstad University Studies, Universitetstryckeriet, Karlstad 2021, p. 9.
³² Ibidem, p. 6.

become synchronic. The images of the past are like images reflected in a mirror but the actual object of reference no longer exists³³.

Проте минуле виступає невід'ємним атрибутом жанроформи, що проявляється у численних відсилках до минулого, спогадах та акцентуації на матеріальних та культурних артефактах минулого:

[u]et the past is an essential element in the post-apocalyptic world and manifests itself in a number of ways including flashbacks and intrusions of memory, artifacts from the past such as objects and landmarks, and intertextual references and allusions. Although the reference is gone, those living in the post-apocalyptic world cling to the objects of the past, are burdened by memory, and are unable to escape references to the cultural artifacts of the past³⁴.

Прикметою жанру стають топоси руйнувань, покинутого міста, що засвідчують знищення соціальних інституцій та розрив людських зв'язків. Пост-апокаліптичний світ художнього твору наповнений артефактами з минулого, проте ці залишки колишнього життя – будівлі, пам'ятки – руйнуються, ржавіють, слугуючи символами зруйнованої системи і унаочненням хаосу. Література пост-апокаліпсису прагне застерегти людство від руйнівних сценаріїв, але у той же час, як зазначає Барба Гуерреро, програючи альтернативні сценарії, вона має і терапевтичну функцію, трансформуючи емоційну дезорієнтацію у просторову, та передаючи прогалини в пам'яті через образи руйнувань ландшафту:

The basis of post-apocalyptic fiction is as cautionary as it is therapeutic. It translates emotional disorientation into spatial one, memory wreckage into landscape destruction. It relies in a reconceptualization of the notions of state, nation and home to encompass alternative scenarios that point to their fallibility and gives way to visual testimonies that reflect the formal rupture of language in trauma. These testimonies might simply be the visual rendering of humankind as a plague that spreads out decimating humanity³⁵.

³³ B.S. Stifflemire, *Visions of After the End: A History and Theory of the Post-Apocalyptic Genre in Literature and Film*, doctoral thesis, the University of Alabama, Tuscaloosa 2017, p. 191.

³⁴ Ibidem, p. 192.

³⁵ P. Barba Guerrero, *A Vulnerable Sense of Place: Re-Adapting Post-Apocalyptic Dystopia in Octavia Butler's Parable of The Sower and Colson Whitehead's Zone One*, „Revista de Estudios Norteamericanos” 2019, vol. 23, p. 59.

Пост-апокаліптичні тексти дають можливість вибудувати контр-фактуальні сценарії та потенційно можливі версії еволюції або деградації людства. Згідно з твердженням Матіаса Класена, у жанрі пост-апокаліптики зображуються масштабні руйнування, які загрожують не лише життю окремих індивідуумів, а існуванню людства та цілих екосистем, таким чином моделюється досвід емоційного та когнітивного проживання найгірших сценаріїв, фокусуючись на екзистенційних аспектах³⁶.

Підсумовуючи зазначимо, що романи Маркіяна Камиша *Оформляндія, або Прогулянка в Зону* та *Київ-86*, попри їхню жанрову відмінність, пов'язує не лише тема Чорнобильської Зони відчуження та герой-сталкер, «Інший», а і спільні мотиви: ностальгії за втраченим, замилювання індустріальними руїнами, самотності та відчуження. Герой Камиша сприймає Зону як власну територію, свою домівку, в якій він як «Інший» долає заборони і переходить кордон в Зону небезпеки та ризику для життя. Однак якщо *Оформляндія...* – роман-травелог про подорожі в Чорнобильську Зону відчуження, *Київ-86* – зразок сучасної літературної пост-апокаліптики, відправною точкою для створення якої стає Чорнобильська катастрофа. Як в *Оформляндії...*, так і в *Києві-86*, автор зосереджується на зображенні життя в Зоні після катастрофи. Герой роману переходить фронтір, що відділяє його звичне життя й буденне існування, у «закритий» для обивателя світ Зони, прагнучи відшукати «новий формат сприйняття світу», відчутти себе «покинutoю людиною у покинутому місці»³⁷. Захоплення руїнами індустріального пейзажу, естетизація ландшафту руйнувань у романах Маркіяна Камиша стає оприявленням пост-апокаліптичних переживань і симуляцією проживання у пост-катастрофічному вимірі.

Бібліографія

Barba Guerrero P., *A Vulnerable Sense of Place: Re-Adapting Post-Apocalyptic Dystopia in Octavia Butler's Parable of The Sower and Colson Whitehead's Zone One*, „Revista de Estudios Norteamericanos” 2019, vol. 23, pp. 45-70, doi: <http://dx.doi.org/10.12795/REN.2019.i23.03>.

³⁶ M. Clasen, *Imagining the End of the World: A Biocultural Analysis of Post-Apocalyptic Fiction*, [in:] *Evolution and Popular Narrative*, D. Vanderbeke, B. Cooke (eds.), Leiden 2019, p. 65.

³⁷ М. Камиш, *Чорнобильська зона...*, op. cit.

- Clasen M. *Imagining the End of the World: A Biocultural Analysis of Post-Apocalyptic Fiction*, [in:] *Evolution and Popular Narrative*, D. Vanderbeke, B. Cooke, eds., Leiden 2019, pp. 64-82, https://doi.org/10.1163/9789004391161_005.
- Dobraszczyk P., *Petrified Ruin: Chernobyl, Pripyat and the Death of the City*, „City” 2010, vol. 14 nr 4, pp. 370-389, doi: 10.1080/13604813.2010.496190.
- Hermann M., *A History of Fear: British Apocalyptic Fiction, 1895–2011*, epubli, Berlin 2015.
- Nyström A., *Places of Rest in Worlds of Ruin Havens in Post-Apocalyptic Fiction*, doctoral thesis, Karlstad University, Faculty of Arts and Social Sciences, Karlstad 2021.
- Stiffemire B. S., *Visions of After the End: A History and Theory of the Post-Apocalyptic Genre in Literature and Film*, doctoral thesis, the University of Alabama, Tuscaloosa 2017.
- Андржеєвський А., *Чорнобильська бувальщина*, Київ 2019.
- Ар'є П., *На початку і наприкінці часів*, [в:] Ар'є П., Баба Прися та інші герої, Брустурів 2015.
- Векленко О., *Чорнобиль: Етюди з натури*, Харків 2019.
- Гундорова Т., *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: Есеї*, Київ 2012.
- Драч І., *Чорнобильська мадонна*, „Вітчизна” 1988, №1, сс. 42-62.
- Камиш М., *Оформляндія, або Прогулянка в Зону*, Київ 2015.
- Камиш М., *Київ-86*, Київ 2016.
- Камиш М., *Чорнобильська зона просто створена для літератури*, „Платформа” 2017, 24 травня, <https://platfor.ma/magazine/text-sq/projects/kamish-markiyau>.
- Мухарський А., *Кістяк з Чорнобиля*, Київ 2019.
- Неждана Н., *Заблукані втікачі*, „Дніпро: літературно-художній та суспільно-політичний журнал” 2012, №11, с. 100-128.
- Павлишин М., *Чорнобильська тема і проблема жанру*, [в:] Павлишин М., *Канон та іконостас: Літературно-критичні статті*, Київ 1997.
- Шовкошитний В., *Чорнобиль: Я бачив*, Київ 2019.
- Штонь Г., *Канон*, [в:] Штонь Г., *П'єси*, Кривий Ріг 2012.
- Щербак Ю., *Чорнобиль: Документальна повість*, „Вітчизна” 1988, № 4, 5, 9, 10, відповідно сс. 16-55, 14-49, 2-26, 78-118.
- Яворівський В., *Марія з полином у кінці століття*, „Вітчизна” 1987, №6, сс. 17-139.

Євгенія Канчура

(Київ, Україна)

Державний університет «Житомирська Політехніка»
Кафедра теоретичної та прикладної лінгвістики
ORCID: 0000-0003-1232-1920

«ЧУЖИЙ» ТА «ІНШИЙ» У ПОСТМОДЕРНОМУ ФЕНТЕЗІ: ВІД ДЕКОНСТРУКЦІЇ ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ КЛІШЕ ДО ВСТАНОВЛЕННЯ ДІАЛОГУ¹

THE CONCEPTS OF „ALIEN” AND „OTHER” IN POSTMODERN FANTASY:
FROM THE DECONSTRUCTION OF PROPAGANDA CLICHÉS
TO ESTABLISHING A DIALOGUE

Abstract: The article examines the deconstruction mechanism of propagandistic clichés aimed at alienating another ethnic group, as they are presented in postmodern fantasy novels (Diana Wynne Jones's *Power of Three* and Terry Pratchett's *Thud!*). The juxtaposition makes it possible to highlight the following stages of the transition from the rejection of the Alien to the awareness of the Other: fixation of cliché elements, overcoming the coercive narrative through a critical rethinking of each of the elements, revising the potential of words to interact with reality, building a framework for establishing a dialogue. A comparative analysis of the two novels allows not only to analyse the similarities in overcoming the coercive narrative of propaganda, but also to reveal a certain evolution of the approach to the foundations of dialogue: from the awareness of consensual archetypal roles to the acceptance of Self through the understanding of the Other.

Keywords: Postmodern fantasy, Terry Pratchett, Diana Wynn Jones, coercive narrative, deconstruction of binary oppositions, Alien, Other

Розбудова світів фентезі, метажанру, заснованого на темі протистояння архетипових Добра і Зла, спирається на низку бінарних опозицій. При цьому, сили Добра і Зла чітко означені, закріплені в географії вторинних світів, та образах окремих народів. Таким чином, для високого фентезі толкінівського напрямку властиво

¹ Ця робота є логічним продовженням розвідки 2015 року (Є. Канчура, *Моделювання ситуацій встановлення контакту з Чужим у англійському фентезі доби постмодернізму*, «Сучасні літературознавчі студії» 2015, Вип. 12, с. 232-242), в якій проаналізовано зони взаємодії з Чужим на основі актуалізації архетипових ролей.